
L'Hospital de la Santa Creu davant els reptes del progrés científic i la renovació urbanística, 1874-1901

Isabel Fargues i García*
Roser Tey i Freixa**

Com la majoria d'hospitals de l'època, el de Santa Creu, originat el 1401, respon al patró general de les institucions de caritat destinades a acollir les persones que la societat marginava per causes diverses: manca de recursos per atendre la malaltia, orfanat o abandó dels pares, impossibilitat de conuiu en un entorn familiar per trastorns mentals o físics. Cadascun d'aquests grups humans hi va trobar el seu lloc específic: les grans infermeries on els malalts eren atesos en les seves necessitats bàsiques; els departaments anomenats de "Dides" i "Govern" on es tenia cura dels infants segons l'edat; els espais aïllats que es dedicaven als dements d'un i altre sexe, designats globalment com a "Manicomi". L'antic hospital de Sant Llàtzer continuava acollint els malalts leprosos, separat físicament, però sota la mateixa administració del de Santa Creu.

El sistema de govern establert a l'origen –successió de quatre administradors, dos nomenats pel capítol eclesiàstic i altres dos procedents del Consell de Cent– només es va alterar en el curs del temps per la supressió definitiva o temporal de les institucions catalanes: la substitució dels consellers per regidors de l'Ajuntament després de 1714 i l'annexió de l'Hospital a la Comission des Hospices implantada durant l'ocupació francesa de 1808-1814, únic període històric en què va desaparèixer la Molt Illustre Administració (MIA).

A mitjan segle XIX, dues circumstàncies van incidir d'una forma determinant sobre l'Hospital : d'una banda, l'espectacular progrés científic, que cada dia permetia obrir noves possibilitats a la medicina, i de l'altra, la legislació sanitària, que va dividir les institucions de beneficència en establiments públics o privats. Tot i que l'Hospital de Santa Creu no rebia subvencions de cap organisme públic, de no ser el subministrament de la carn que es consumia a la casa, almoïna de l'Ajuntament, va ser classificat per Reial Ordre de 15/IX/1853 com establiment públic i provincial, sota la dependència directa de la Junta Provincial de Beneficència, i en darrera instància, del Ministeri de Governació, i passà a denominar-se Hospital Provincial de Santa Cruz de Barcelona. Caldrà esperar fins el 14 de desembre de 1868 perquè es reconegui el «dret immemorial» de patronatge dels dos capítols, eclesiàstic i civil, la MIA recobri la seva plena capacitat de govern i l'Hospital el seu nom propi.

* Professora d'Història de la Infermeria i Fonts Documentals. EUI de l'Hospital Santa Creu i Sant Pau.

** Infermera. Llicenciada en Història.

En l'endemig, però, la precipitació en fer complir les disposicions de la Llei de Beneficència, que separava els hospitals de malalts de les maternitats i els manicomis, va ocasionar la segregació dels expòsits: el 1852, els grans van ser mal allotjats en improvisades instal·lacions a la Casa de Caritat i els petits a la nova de Maternitat. El caràcter imprudent d'aquesta decisió, imposada amb un marge de poques hores, es fa evident quan, l'agost de 1858, la Junta de Beneficència proposa retornar-los perquè les rendes cedides per l'Hospital, en adquirir vida pròpia, no cobreixen les despeses i, comptant les dides i altre personal, resulten més cars de mantenir que els soldats i els presoners.

A tot això, cal afegir-hi la pèrdua de patrimoni que les lleis de desamortització van ocasionar a l'Hospital abans d'aconseguir-ne per fi l'exempció: les compensacions per venda de finques i censals no eren en moneda, sinó immobilitzades en valors estatals, dels quals no es percebien ni els interessos.

Partint d'aquesta situació econòmica tan desfavorable, en el període que estudiem l'administració ha de posar en joc tota l'expertesa adquirida al llarg dels segles per donar resposta a les necessitats de cada dia i als canvis i problemes que l'assetgen per tot arreu. Les deliberacions, propostes, ocasionals desacords, i assessoraments sol·licitats abans de prendre decisions importants, es reflecteixen en les actes de les reunions.¹ Per la seva importància, aquesta és la font d'informació que hem pres com a base de l'estudi; i quan les dades procedeixen d'altres documents ho fem constar expressament.

Els malalts i la seva assistència

Des de la fi del segle XVIII, dues comunitats religioses genuïnes de l'Hospital, masculina i femenina, s'encarreguen de l'atenció directa dels acollits, amb l'ajuda de servents, impròpiament anomenats «infirmers» en la documentació. El prior és el màxim responsable del personal, sota la directa autoritat dels administradors, dels quals depèn també el Cos Facultatiu, que és l'òrgan directiu dels serveis mèdics i de l'activitat dels practicants, estudiants de Medicina depenents de l'Hospital. Atès que encara no hi ha hospital universitari, l'ensenyament clínic es realitza a Santa Creu i això determina també la presència de professors i estudiants que depenen de la facultat de Medicina, als quals se'ls assignen determinades sales.

L'atenció a les necessitats de la vida quotidiana i la cura als problemes de salut està garantida per l'organització general, molt elaborada i posada a prova per tants anys d'experiència, però sovint les decisions en darrer lloc corresponen als administradors.

L'abril de 1881 es detecta carència de personal i s'afirma que no és possible reemplaçar els serveis vocacionals dels germans i germanes envers els malalts pels de persones assalariades: així, per incentivar l'ingrés a les comunitats, s'ajudarà els aspirants que no tenen recursos a proveir-se de l'aixovar necessari. Al mateix temps, aprofitant un augment de sou, equiparen la dotació de les germanes a la dels germans, que és una mica més elevada. Més endavant, reconeixen que les novícies reben una assignació molt inferior a la de les serventes, mentre

1. *AHHSCSP* (Arxiu Històric de l'Hospital de Santa Creu i Sant Pau).

que els serveis que presten són molt superiors, i resolen augmentar-ne també la seva assignació.

En circumstàncies extraordinàries, les atribucions de la MIA podien recaure en un sol administrador, com va passar la nit del 7 de novembre de 1893, quan l'administrador Gassó, en funcions de tinent d'alcalde, es trobava al Liceu donant ordres per a l'auxili de les víctimes de la bomba que s'hi havia fet esclatar en un acte terrorista i les autoritats no sabien on enviar els cadàvers que s'anaven recollint, per manca d'un lloc apropiat a la ciutat. Davant d'aquest conflicte, una de les autoritats superiors anava a donar l'ordre de traslladar-los a l'Hospital, i en vista d'això, Gassó es va apressar a recordar-li que l'Hospital no estava obligat a prestar aquesta mena de serveis, però que atesa la situació, si bé s'oposaria a qualsevol imposició, es disposava a facilitar local per als difunts, tot creient interpretar els desitjos i la voluntat dels altres administradors. Tots van trobar la decisió molt encertada.

Malgrat els esforços dels administradors per assegurar un nivell acceptable en l'assistència, aquesta es ressent de la sobresaturació imposada pel creixement demogràfic i l'increment de demanda sanitària, no assumibles per les rendes limitades de la institució.

Segons un informe de l'any 1880 que es va encarregar al Cos Facultatiu, podien ingressar a les infermeries, de forma còmoda i higiènica, de 550 a 600 malalts. Però el 13 de gener del mateix any, la Comissaria d'entrades informa que aquell dia hi havia 1.122 asilats, sobrepasant els dies de màxima ocupació del darrer any. Es van col·locar llits en totes les sales i llocs, sense possibilitat d'augment. Ja s'havia advertit del possible conflicte a les autoritats (Govern Civil, Diputació i Ajuntament) l'octubre de 1877, i el novembre de 1878, en previsió que a l'arribada de l'hivern, l'increment de malalties estacionals faria impossible acceptar més ingressos. Vist que la situació ja s'havia convertit en una desconsoladora realitat, es van prendre mesures, entre elles la de suspendre admissions: els metges que rebien els malalts a l'entrada els havien d'assistir i donar-los la prescripció mèdica, que els seria facilitada a la farmàcia de l'Hospital, sense ingressar-los, si no era un cas urgent. Al mateix temps, es reiterava a les autoritats la situació de desemparament que s'estava produint.

Les respostes a les informacions preventives de l'any 1878 que consten a les actes van ser aquestes: el 30 de novembre, el governador respon la seva resolució de «gestionar sin descanso para que la Diputación Provincial y el Ayuntamiento de Barcelona dediquen su reconocido celo a estudiar lo conveniente a fin de que se establezcan nuevos Hospitales, que tomando como modelo el de Santa Cruz, sirvan y atiendan a todos los enfermos pobres». La de la Diputació figura a l'acta del 2 de febrer de 1879: es considera impossibilitada d'oferir ajudes materials i tampoc pot posar remei a l'Hospital per no ser de la seva incumbència, si bé el Cos Provincial ho farà moralment. Els administradors responen amb tota claredat que no aspiren a obtenir cap ajuda de la Diputació, sinó solament a prevenir el conflicte que es pot presentar quan no puguin admetre ni un malalt més i salvar en aquest cas la seva responsabilitat moral.

Les mateixes crides i respostes es succeeixen any darrera any: l'Ajuntament cedeix transitòriament uns llits de l'Asil del Parc i de tant en tant s'envien els impeditos a la Casa de Caritat per deixar més espai als malalts curables.

El 29 de gener de 1890, l'administrador Basart diu que ha estudiat el nombre màxim de malalts i dements que es poden acollir i resulten ser de 320 homes i 300 dones, de malalties comunes; 201 homes i 166 dones en el manicomi; i 12 llatzarins. Creu que s'haurien d'amortitzar a poc a poc les places que excedeixin d'aquest nombre, ja que ni els recursos ni les condicions del local permeten sostenir més malalts. Tots se'n lamenten, però estan convençuts que s'ha de complir el que preveu l'escriptura fundacional, i que, d'altra banda, s'ha fet present moltes vegades a les autoritats que la institució no pot atendre les necessitats actuals de Barcelona.

Un altre problema recurrent és l'admissió obligatòria de les prostitutes afectades de malalties venèries que repetidament s'envien des de Sanitat Pública: això determina pressions constants del governador per ampliar el nombre de llits, que ja han passat de 20 a 60 en poc temps. Com que les dones afectades d'aquestes malalties estaven aïllades en un departament especial, el març de 1883 s'acorda habilitar una sala per allotjar-hi «dones de costums honestos que, sigui per transmissió hereditària, o contagiades per les seves dides o bé pels seus marits, hagin contret malalties venèries o sifilítiques i repugnin estar en les sales destinades a dites malalties».

En una visita que el setembre de 1879 el governador i alguns membres de les Juntes de Sanitat, provincial i municipal, van fer a l'Hospital, els administradors van presentar les dificultats que tenien per oferir els serveis hospitalaris, remarcant que seria factible i còmode construir un establiment per a malalts veneris i sifilítics amb recursos de l'Ajuntament i la Diputació, als quals s'estudiaria com contribuir-hi des de l'Hospital. Deu anys després, l'Ajuntament va demanar per al nou Hospital de Nostra Senyora de la Mercè, dedicat al tractament i curació de les prostitutes afectades de mals contagiosos, que la farmàcia de Santa Creu els facilités els medicaments necessaris, tant per raons d'economia com per la seguretat de puresa i preparació. Això era per l'abril del 1889: un any més tard, l'Ajuntament suprimeix aquest hospital i envia les malaltes ingressades a Santa Creu.

Tot això agreuja encara més la situació financera: ja l'any 1875 s'han de prendre mesures per solucionar la precarietat econòmica: la causa més considerable, segons diuen, és la manca de pagament dels interessos que des de 1r de gener de 1873 han rendit les inscripcions intransferibles emeses en equivalència d'immobles perduts per les lleis de desamortització: a més de sol·licitar un préstec de 50.000 pts. al Banc de Barcelona –que el concedeix sense interessos–, es decideix comunicar-ho a les entitats copatrones i fer que s'interessin pel problema totes les corporacions i autoritats. Per estimular més directament la col·laboració ciutadana, es destinarà una de les germanes de l'Hospital a recórrer mensualment les cases de la ciutat per demanar almoines (actes de 30 juliol i 16 octubre 1875).

Com per reblar el clau, el 8 de novembre de 1893, consta que la Direcció General de Beneficència, a través de la Junta Provincial, avisa als administradors de la necessitat de disminuir la despesa de l'Hospital, a fi de reduir l'enorme dèficit que presenten els comptes de 1891 i 1892. Només li resta per fer que es compleixi estrictament l'acord de supressió d'estades de malalts i recórrer a una rebaixa de sous del personal administratiu davant de la urgent necessitat de salvar la situació econòmica de l'Hospital.

En l'endemig, una nova amenaça va planar –trenta anys!– sobre les finances de l'Hospital, derivada de l'obligació d'atendre els dements de tot el Principat per compte de les Diputacions Provincials: l'administració feia molt de temps que reclamava el pagament de les estades a la Junta General de Beneficència i aquesta va donar ordre el 1858 que les Diputacions de Girona, Lleida i Tarragona incloguessin en els seus pressupostos el deute que tenien amb l'Hospital Santa Creu pels dements enviats. Però el governador de Girona va recórrer a Sa Majestat, basant-se en què les rendes que mantenen la institució no són exclusives de la província de Barcelona, i com que el seu origen és anterior a la divisió provincial, creia que els canvis posteriors no havien de perjudicar els territoris d'on provenen. Davant d'això, la Junta General va ordenar que unes comissions de les Juntes de les quatre províncies es reunissin a Barcelona per formar un expedient i fer constar tots els béns de l'Hospital Santa Creu: un cop arribat al Ministeri de Governació, aquest s'encarregaria de dividir-los proporcionalment entre totes.

L'assumpte es va allargar: la MIA va fer totes les al·legacions possibles, amb diversos consells de juristes i delegats a Madrid que seguien de prop el curs de les negociacions. Finalment, el 2 de març de 1887, l'alcalde de Barcelona Coll i Pujol, també administrador de l'Hospital, trobant-se a Madrid per diversos assumptes, va informar de l'estat favorable de la qüestió. Segons consta pel desembre del mateix any, els administradors donen conformitat a les conclusions del dictamen del Consell d'Estat que els ha enviat el delegat de Madrid per a la seva aprovació urgent. Més de trenta anys, doncs, d'esmerçar recursos propis per assistir els dements d'altres Diputacions.

Adaptació a les noves possibilitats de la Medicina

A mesura que les ciències mèdiques avancen, les necessitats dels serveis s'incrementen en la mateixa proporció que es poden oferir tractaments i mitjans de diagnòsi abans desconeguts. Paral·lelament, creix la presència i la capacitat de decisió dels metges en tot el que afecta directament el seu àmbit de competència dins el vell Hospital. L'administració es mostra sempre receptiva a totes les propostes de millora i consulta amb el recent establert Cos Facultatiu tot allò que es refereix a l'organització dels serveis mèdics, la redistribució de locals o les variacions en l'alimentació dels malalts, entre altres.

La preocupació per adequar el servei mèdic a les noves circumstàncies ve de lluny: el març de 1872 es diu que s'ha consultat a través dels consolats de les principals ciutats europees sobre la ràtio metge/malalt. La que existeix ara a l'Hospital és de 1/40 o 1/60 malalts (la mitjana entre 1865 i 1870 era de 1/80). Malgrat aquesta millora, es resol demanar a la Diputació que autoritzi l'increment de pressupost per a la creació de dues places més, que seran adjudicades per oposició el juliol següent. Entre les condicions generals exigides als opositors hi ha la de comprendre i parlar regularment la llengua catalana.

Pel novembre de 1879, es decideix crear un dispensari destinat a prestar un servei més ampli i satisfer, així, una necessitat expressada per moltes famílies pobres.

Creuen que la despesa que ocasionarà en serveis i medicaments es veurà compensada per la reducció en el nombre d'estades. El març de 1880 ja se n'ha elaborat el reglament i la premsa anuncia que es posa en marxa: la iniciativa té un gran èxit i ben aviat hi poden ser consultades les grans figures mèdiques del moment.

Però els administradors també s'han de mostrar vigilants perquè l'interès científic d'alguna activitat no ocasioni perturbació als malalts: quan en un determinat servei es fan dibuixos minuciosos de les úlceres d'alguns malalts, cosa que sovint representa una llarga estona d'estar destapats i els pacients no semblen subjectar-s'hi gustosament, es decideix no autoritzar-lo més que amb totes les precaucions (març de 1872). Passats uns anys, ja es pot utilitzar la fotografia, i és el moment de fer una reglamentació que reculli totes les condicions que s'hauran de respectar: els malalts s'hi han de prestar espontàniament, no hi poden ser obligats i se'ls evitarà tota molèstia o incomoditat, «ofensa al decoro, a la decència o a la sana moral».²

La col·laboració entre la veïna Facultat de Medicina i l'Hospital Santa Creu per a la formació clínica dels estudiants està ben consolidada, si bé no exempta d'incidències, que s'han de resoldre a cada pas, sigui per la tendència constant d'aquests a escapolir-se de les normes i la disciplina, sigui per la confrontació que de vegades es produeix entre els interessos de les dues institucions quan els dependents d'una o altra no respecten els límits establerts.

Dos assumptes són els que originen més intervencions. Un d'ells és la cessió de cadàvers per a l'estudi anatòmic, que obliga a recordar-ne sovint les condicions, tant pel que afecta a lliurar l'Hospital només aquells que no són reclamats per ningú, com al retorn de la totalitat de les restes per a ser degudament enterrades. L'altre, més complex, correspon a l'assignació dels malalts de determinades sales, o part d'elles, als professors de la facultat, que passen a responsabilitzar-se'n mèdicament, acompanyats dels seus alumnes. Tant el prior com els germans o germanes que en tenen cura, han de vetllar per assegurar que els malalts no rebin excessives molèsties addicionals a causa de l'experimentació pràctica dels estudiants i per la invasió de la seva intimitat. Però són precisament els problemes que s'originen per aquests motius els que porten més conseqüències: com el cas de les necessitats expressades per la Càtedra de Pediatria, que vol imposar a l'Hospital que creï un departament i un dispensari on es puguin fer pràctiques, perquè han traslladat els expòsits a la nova Casa de Maternitat de les Corts, massa lluny, i els alumnes –que fan vaga– traslladen els desordres al pati de Santa Creu.

El gener de 1895 es va produir un altre avalot d'estudiants –que fins i tot van llançar pedres contra les finestres de la sala de juntes– perquè el catedràtic d'Obstetrícia creia irrenunciable el seu dret a reconèixer junt amb els alumnes totes les dones del departament i algunes s'hi van negar, amb el suport de les normes establertes per la MIA, que exigien el previ consentiment de les interessades. El conflicte s'havia enrarit tant que el governador va voler ser present a la reunió Hospital-Facultat del 13 de febrer, en la que finalment s'acceptà la necessitat de consentiment previ i que el reconeixement es faria en lloc separat. Tot i la formalitat dels acords, els incidents es van anar repetint.

2. AHSCSP, 1878, abril. VIII-6, Malalts, c.30-8

La presència d'aquests estudiants també era una font de problemes perquè es creien al marge de les normes internes de l'Hospital. Un cas en pot servir d'exemple: el març de 1883 l'administrador de torn observa en una de les sales tres joves alumnes conversant, amb el barret posat i un d'ells fumant: en indicar-los que es descobrissin i que llancés la cigarreta, li van respondre amb insolència que aquella era un sala clínica i que ell (l'administrador) no hi tenia res a veure, i es van negar a obeir. En aquests casos, a més de la prohibició d'entrar a les infermeries si no anaven acompanyats del professor, calia donar avís al degà de la facultat, que invariablement ho lamentava molt i es mostrava desitjós de cooperar a la bona harmonia entre les dues corporacions.

Projecte de nou manicomi a la perifèria de la ciutat

Des de 1854, el projecte d'instal·lar els dementos en un edifici a les afores es va anar perfilant, en part pel desig de millorar les condicions de tractament, però també per complir amb la legislació vigent sense perdre el patronat de l'Hospital sobre aquests malalts, als quals es destina una part important dels béns de la institució, d'acord amb els propòsits fundacionals. La MIA ha patrocinat els viatges del Dr. Pi i Molist i l'arquitecte Oriol i Bernadet per diversos centres europeus especialitzats, que han permès formalitzar un projecte d'acord amb les orientacions més modernes i presentar-lo a la Junta Provincial de Beneficència, pretesament només per fer-la compartir –segons l'acta de 18 de novembre de 1857– «la gloria de dotar a nuestra patria de la primera institución manicómica digna del país, de la época y de la humanidad». Encara que l'obligació de construir aquests centres és de l'Estat, no creuen que es puguin oposar a la iniciativa. Fins i tot els administradors volen deixar patent que s'anticipen «al pensamiento del mismo gobierno»: convé presentar-li els plànols abans que s'acabi el termini fixat per al concurs de projectes del que es vol construir «en las cercanías de la Corte», segons es diu l'octubre de 1859. Els tràmits són llargs: el 1863 s'acorda demanar al ministre d'Ultramar, el català Francisco Permanyer, que procuri activar l'expedient prop del seu col·lega de Governació.

Mentrestant, el novembre de 1874 es va desestimar un possible emplaçament a la finca d'Alegre de Baix i es proposa habilitar transitòriament la Torre de la Virreina com a manicomi, perquè les condicions econòmiques del país no permeten construir el nou a curt termini. Com que hi ha molta demanda social i la “fil·lo-la” de Betlem³ no pot admetre més dementos, l'any següent es practiquen obres a la Virreina per ampliar el nombre de dementos que ja s'hi allotgen, vist que té l'avantatge d'estar envoltada de terreny lliure, apte per a l'esbargiment dels asilats, mentre no s'hi pugui construir el manicomi model proposat.

Però finalment els terrenys de la Torre de la Virreina, afectats per la urbanització que proposa l'Ajuntament de Gràcia el 1877, són venuts en parcel·les i el seu

3. La finca de Betlem, situada al municipi de Sant Gervasi de Cassoles, s'havia utilitzat com a lloc de descans o convalescència dels germans o germanes de l'Hospital i després es va destinar als malalts amb trastorns psíquics que no exigien un tractament i un control tan rigorós com els del manicomi.

import ingressa en una caixa especial destinada íntegrament a la construcció del nou manicomi. No és fins l'any 1879 que es compren unes primeres finques en el terme municipal de Sant Andreu de Palomar. Pel novembre de 1885, s'acorda que es prepari tot el necessari per començar les obres i que s'hi destinin tots els dements útils que el director mèdic proposi per treballar junt amb alguns oficials paletes. La benedicció solemne i col·locació de la primera pedra es fixa per al dia 20 de desembre.

Mort l'arquitecte Oriol i Bernadet, la direcció de les obres s'encarrega a Josep Artigas el maig de 1886. Deurien portar bon ritme, perquè el febrer de 1888 consta que van accelerar-ne el curs per veure si era possible d'aconseguir que es pogués inaugurar provisionalment l'edifici amb la instal·lació de dements en la part ja acabada quan la reina regent visiti la institució amb motiu de l'Exposició Universal. Però no serà fins el 19 de desembre de 1889, quatre anys després d'haver col·locat la primera pedra, que es podrà fer la cerimònia d'inauguració amb el departament de dones parcialment acabat, i encara forçant la marxa en homenatge als dos administradors que acabaven el mandat a fi d'any i que portaven molts anys treballant en el projecte, Rius i Tauler i Soler i Català.

Inici de l'antiga aspiració de construir un nou hospital

Pel desembre de 1869, la Diputació Provincial invita la MIA a una reunió per tractar de la construcció de nous hospitals i un manicomi, per reemplaçar l'Hospital: només vol introduir millores, no pretén limitar-li les atribucions ni «inferirle agravio», perquè reconeix el seu zel i li prega que digui si la idea li sembla bé en abstracte. Resposta: coincideix en els mateixos propòsits que la Diputació, sempre que no es tracti de desnaturalitzar el caràcter del centre. És la primera vegada que apareix en la documentació la necessitat d'un nou hospital.

Més tard, s'aprofita una visita del governador per fer-li un resum de l'expedient sobre la creació del manicomi, que encara no ha rebut l'autorització oficial, i del projecte ambicionat de construir un nou hospital fora del casc de la ciutat, encara que ajornat perquè un dictamen de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia considerava que l'actual edifici reunia condicions higièniques i locals que el feia perfectament apte per al tractament de malalties comunes, i això, sense fer-la desistir de la seva idea, demostrava que no era urgent. Mentrestant, segons acta de març de 1873, s'hi han fet millores: calefacció de les infermeries, adquisició d'aparells i llits de ferro, etc.

El maig de 1881 l'assumpte es torna a posar d'actualitat perquè, segons el projecte de reforma urbana d'Àngel Baixeras, resulten expropiables tant l'Hospital de la Santa Creu com els de Sant Llützer i Santa Marta, fins i tot altres finques que l'administració posseeix a Barcelona. Això s'estima molt perjudicial per als interessos de la institució, i com que el projecte està en fase d'informació pública, acorden sol·licitar raonablement que se li denegui l'aprovació superior i oposar-se a la seva execució si perjudica els legítims interessos i drets de l'Hospital.

Pocs dies després, un dels nous administradors, el regidor Ignasi Sanpere, presenta una proposta escrita sobre el trasllat de l'Hospital i demana que s'adoptin els

següents acords, amb les argumentacions a favor, a més de les de tipus sanitari, que hi ha mitjans econòmics possibles, que aviat s'haurà de fer forçosament i que els terrenys s'encariran pel creixement urbà de l'Eixample.

La proposta consisteix en l'immediat trasllat a un punt de l'Eixample: adquirir terrenys grans i aptes, saludables...; manllevar 1.000.000 de duros per a la construcció, que es poden obtenir a terminis, amb garantia de les finques, amb compromís de retornar-los en 3 o 4 anys; la venda gradual de finques per respondre als pagaments, la darrera de les quals seria la que ocupa l'actual Hospital de Santa Creu; i l'adquisició dels terrenys per la MIA, que també ha de tenir cura de la construcció.

Però també hi ha opinions menys categòriques: el canonge Morgades, sense ànim d'oposar-s'hi, creu que el trasllat no és tan urgent: és cert que no es poden acollir tots els malalts que ho demanen, però això no s'arregla amb un hospital nou, perquè no es pot pensar en un de les dimensions que serien necessàries per insuficiència de les rendes, sinó amb la construcció de nous hospitals, siguin generals o d'especialitats, per part de l'administració pública. D'altra banda, l'actual no està en tan males condicions higièniques –resistència a l'epidèmia recent de febre groga, etc.– i les negatives provenen de l'excés d'ocupació, no de l'edifici, que a més està en un lloc cèntric i molt assequible per la població usuària.

Malgrat tot, el gener de 1882, s'encomana al secretari que procuri cercar terreny que per la seva situació, extensió, preu i altres, pugui ser convenient per l'emplaçament del nou hospital, ja que, segons notícies autoritzades⁴, l'Ajuntament proposa executar pròximament la reforma de la ciutat i l'Hospital en quedaria afectat. I per l'agost, es considera que, abans de negociar amb els propietaris dels terrenys oferts per al nou hospital, convé assegurar-se que reuneixen les condicions higièniques degudes, i s'acorda designar una comissió de metges per fer-ne el dictamen. Aquests, reunits amb els administradors, demanen quines premisses han de considerar per a l'elecció del terreny, i la resposta –segons acta d'octubre de 1882– és que el nou hospital haurà de ser capaç per a 700 malalts i no tenir Maternitat, ja que aquest servei no correspon a l'institut hospitalari, que tenen plena llibertat per estimar sense cap trava la superfície total de terreny necessària, orientació, figura geomètrica i demés circumstàncies; també, que veuen útil que en terreny contigu o pròxim a l'Hospital existís un espai per a la Casa de Convalescència i per al Manicomi. (Octubre 1882)

Entre març i abril de 1883 es delibera sobre sobre la conveniència d'adquirir uns terrenys propietat de Josep Xifré, dels quals n'han donat informe molt favorable el Dr. Bartomeu Robert i altres membres de l'actual comissió assessora. Com que des de 1881 s'han renovat els dos canonges i un altre administrador, es repassen i concreten els punts més importants del projecte: només la propera desaparició de l'edifici actual justifica el trasllat; caldrà buscar un emplaçament accessible, o potser deixar en el barri una “fillola” per no perdre la proximitat amb els més necessitats; el nou hospital ha de tenir cabuda per 600 o 700 malalts: els excedents els ha d'assumir l'administració pública; definir quin tipus d'hospital: un sol edifici amb departaments i seccions separades per jardins, o edificis diferents per tal de facilitar l'accés i no agrupar massa els malalts; la distància deixarà de ser aviat un incon-

4. El propi alcalde Francesc de P. Rius i Tauler va ser nomenat administrador de l'Hospital en prendre possessió el nou Ajuntament pel juliol de 1881, com també ho era l'anterior alcalde, Enric de Duran.

venient, perquè els pobles dels voltants s'uneixen i dins d'alguns anys constituiran la futura Barcelona; es veu encertat l'emplaçament a la dreta de l'Eixample, perquè a l'esquerra ja hi ha construït l'Hospital del Sagrat Cor i creuen que també s'hi construirà l'Hospital Clínic; els extensos terrenys oferts permetrien ubicar-hi, a més, el Manicomi i la Casa de Convalescència; la qüestió econòmica no ha de preocupar, ja que a més de la venda del producte dels valors mobiliaris, la importància de la venda de la finca Alegre de Baix i altres sumes que l'administració obtindria amb relativa facilitat, no mancaria qui deixés en préstec les sumes més grans, i si després de la compra sobrava terreny, es faria un gran negoci amb la seva venda.

Finalment, s'acorda gestionar amb l'apoderat del Sr. Xifré un termini suficient per tal que no vengui els terrenys abans de tenir resolts els problemes que condicionen la decisió, i que tanmateix, mentrestant, se'n buscarien d'altres més a prop del centre.

A la fi del mes de juny, el propietari diu que té un altre possible comprador i no pot diferir la solució: això ocasiona un replanteig de posicions. El Sr. Sanpere insisteix en no desapropiar l'oportunitat, perquè a curt termini l'Hospital estarà afectat i no es pot improvisar, a més, el Dr. Robert ha informat que és inqüestionable l'existència de defectes greus de construcció i estructura en l'edifici antic que afecten la salut, afirmant, sense vacil·lar, que augmenta en un 10% la mortalitat. El canonge Estalella està convençut del contrari i que el problema no és l'hospital, sinó l'excés d'ocupació: és deure de l'administració pública crear-ne més; d'altra banda, no hi ha fons en caixa per a l'adquisició i falta demostrar la possibilitat econòmica per a tot el projecte. Encara més: en el curs de l'examen dels documents fundacionals per conèixer els antecedents de l'Hospital Santa Creu, segons diu, ha quedat demostrat que la MIA no està facultada per prendre aquesta decisió sense l'aprovació dels dos copatrons, l'Ajuntament i no sols el capítol, sinó també del bisbe de la Diòcesi, perquè són els fundadors de la institució. Però a aquest darrer punt, Rius i Tauler objecta que en el terreny moral és convenient obtenir l'aquiescència dels dos capítols, però no ho creu indispensable en el terreny jurídic, ja que l'escriptura fundacional atorga plens poders als administradors, etc. L'acord final és de seguir negociant la compra amb les condicions més econòmiques possibles.

Fins a mitjan 1888 no es reprenen les gestions: el dictamen de la comissió de facultatiu, de maig de 1889, és que els terrenys de Xifré reuneixen condicions immillorables, i que si la mitjana de malalts és de 600, en relació amb la superfície necessària per a les infermeries, l'àrea edificable no ha de ser menor de 7.000 m². La compra inicial és d'un terreny de 1.770.297 pams² i un altre de 166.214 pams², per la quantitat de 253.952,29 ptes. en total, segons l'escriptura signada el 7 de maig de 1890. Però com que la construcció no és immediata, es prorroguen els arrendaments a títol de precari per a l'explotació agrícola i de la bòbila que també hi està en funcionament.

En l'endemig, un nou problema reclama l'atenció dels administradors, i és la projectada venda del Teatre Principal i la casa annexa, on es troben el Café de las Delicias, l'Ateneu Barcelonès i un estudi fotogràfic, a més d'altres veïns. Aquest era un dels principals recursos econòmics amb què es comptava per fer front a les construccions projectades, i des de 1877 se n'havien fet valoracions i gestions confidencials a persones que podrien estar interessades en l'adquisició.

A les darreries de l'any 1887, es desestima per insuficient l'oferta d'un agent, Josep Amat, però les negociacions continuen perquè l'anònim comprador no accepta de cap manera que la venda es faci per subhasta i un dels administradors no és partidari de vendre si no és per un preu més elevat: creu que el rendiment del teatre està en camí de millorar amb les obres que s'hi han fet recentment. Pel febrer de 1889, s'arriba a un acord amb el comprador, que no és altre que l'industrial Camil Fabra, marquès d'Alella, qui demana que es signi un contracte d'arres mentre es fan els tràmits per a l'escriptura definitiva. Tot i la dissidència de l'administrador Soler i Català, els altres tres determinen seguir endavant, prèviament assessorats de la seva capacitat legal per a fer-ho si és en benefici de la institució.

A partir d'aquí, es desencadena un conflicte que cada vegada pren més volada i amenaça de nou amb la pèrdua de tota capacitat de govern per part de la MIA.

El problema és la interpretació que cal donar a dues qüestions bàsiques: *a*) si els administradors tenen atribucions suficients per vendre patrimoni de l'Hospital, o els cal l'autorització expressa de les dues entitats copatrones, i *b*) si és vàlid un acord pres per majoria i no per unanimitat. El bisbe Jaume Català, que de primer només havia demanat explicacions, escriu després en uns termes duríssims recriminant els administradors: és inadmissible aquest «alarde de independència» de decidir vendre's els predis de l'Hospital sense l'express consentiment del bisbe i el capítol, segons el document fundacional. El canonge Martí Robert, a qui el bisbe ha prohibit signar el contracte d'arres, s'ha d'inhibir de tota decisió per obediència i això paralitza l'afer, a més de provocar una controvèrsia airada.

Mentrestant, el canonge Robert dimiteix, pretextant el seu estat «valetudinario muy pertinaz», i el seu successor afirma que el capítol, per majoria absoluta, no va secundar el parer del bisbe quan aquest els va sotmetre l'assumpte. El dictamen de la comissió de juristes que la MIA ha consultat també afirma sense cap dubte la seva capacitat per vendre i que els patrons no poden revocar-la sense contravenir l'escriptura fundacional: l'únic punt en què no hi total coincidència és en si és vàlid o no l'acord de només tres dels administradors. No obstant, passat el termini que havia donat per signar l'escriptura, el comprador ha decidit acudir als tribunals contra l'administració per incompliment de conveni, i la Junta Provincial de Beneficència també hi diu la seva: demana que es justifiquin les atribucions dels venedors i les condicions de la venda.

Sembla que una altra consulta a juristes ha ocasionat un nou plet, ara dels administradors contra determinades pretensions del Sr. Fabra, que finalment desisteix de la compra i dels drets derivats del conveni primitiu amb uns administradors que ja no són els actuals: les dues parts queden deslligades dels compromisos, segons consta en acta de 18 de juliol de 1891.

Però qui no ha desistit és la Junta de Beneficència, que, entretant, sense coneixement de l'Hospital, ha passat un expedient a la Direcció General de Madrid oposant-se a la venda del teatre. L'assumpte és tan greu que quan s'estudia el contingut d'una Reial Ordre amb les raons per les quals s'anul·la la capacitat dels administradors, es veu que, de ser duta a terme, quedaria desvirtuada l'escriptura fundacional de l'Hospital, principal i única regla per la que s'ha de regir la institució: de res haurien servit tots els esforços per aconseguir la declaració de l'Hospital com de beneficència particular. Els advocats assessors creuen que els dos copatrons

també han de formular conjuntament amb la MIA el recurs contenciós administratiu, es designen procuradors «en la Corte» i el 12 de març de 1892 consta que l'assumpte ja està en tràmit i ben orientat (després de cinc anys!).

No és fins a 1898 que hi torna a haver notícies remarcables: per l'octubre d'aquest any, assabentada la MIA que la marmessoria de Pau Gil obria concurs per a l'adquisició d'un terreny destinat a construir un hospital ordenat pel testador, s'acorda oferir-los la finca d'Alegre de Baix.

A les actes no hi ha altres notícies sobre l'hospital de Pau Gil fins al 29 de setembre de 1899, en què els marmessors expliquen que han acordat sotmetre els projectes que se'ls han presentat a l'estudi d'una comissió de tres metges, nomenats cadascun per una d'aquestes entitats: Hospital Santa Creu, Ajuntament i Reial Acadèmia de Medicina, i demanen que la MIA faci la seva designació.

L'acta del 19 d'abril de 1901 relata la visita dels Srs. Manuel Sivatte i Leopold Gil a la MIA, per conferenciar sobre la construcció del nou hospital que han d'edificar segons les instruccions del testador: han pensat si podien acordar construir-lo en els terrenys que aquesta tenia adquirits per traslladar-hi l'actual l'Hospital, cedint-lo en propietat després de construït i moblat a la MIA per tal que tingui cura del seu govern i sosteniment, per entendre que aquesta és l'entitat que millor podria complir els piadosos fins de Pau Gil.

Tots estan d'acord amb què la proposta s'havia d'acceptar amb entusiasme, sempre que fos possible construir els dos hospitals sota un pla únic i conservant cadascun la seva denominació respectiva. Es decideix designar l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, atenent els seus mèrits i coneixements professionals, per tal que formuli l'avantprojecte per a la construcció del nou Hospital de Santa Creu, comprenent-hi també l'Hospital de Sant Pau, i una comissió tècnica que l'assessorarà, composta pels Drs. Bartomeu Robert, Emerencià Roig i Joaquim Duran.

En la junta del 21 de juny, el secretari llegeix una instància subscripta pel Sr. Sivatte, que en nom dels marmessors de Pau Gil formalitza la proposta verbal anterior i demana que l'administració manifesti si accepta el lliurament. Els administradors deliberen sobre el contingut del text, i en vista del que es va acordar en la sessió del 19 d'abril, resolen contestar afirmativament sempre que la construcció es faci en els termes dictats pel testador i precisament en terreny contigu o adjacent als que posseeixen en la barriada de Sant Martí de Provençals, paratge denominat la Travessera.

L'acta del 13 de gener 1902 informa d'una reunió amb l'arquitecte Domènech i Montaner, en la qual s'aprova que, fet el plànol general dels dos hospitals junts, s'aixequin primer els plànols detallats del de Sant Pau, a fi que els marmessors puguin començar les obres de construcció. L'arquitecte estima que l'àrea prevista per a l'emplaçament és de 300.000 pams², superior a la dimensió del terreny actual, però com que la MIA informa que no pot pagar més, els marmessors se'n fan càrrec i contribuiran a la compra de terrenys adjacents pel valor de la meitat, 150.000 pams².

La col·locació de la primera pedra té lloc finalment el 15 de gener de 1902: no serà fins l'abril de 1913 que es farà el lliurament de l'Hospital de Sant Pau recent construït a l'administració del de la Santa Creu.

Conclusions

Si bé les dades que hem presentat provenen només d'una font, creiem que són prou vàlides per assegurar que els administradors de l'Hospital, tot i les seves diferents ideologies i les circumstàncies sovint adverses, sempre es van mantenir fidels als principis fundacionals i van saber donar resposta a les noves necessitats, com demostren aquests fets:

Van haver de fer front a la pressió assistencial derivada del creixement demogràfic, de l'increment de demanda de serveis mèdics i de la carència d'altres centres: les repetides denúncies i peticions a les autoritats no aportaren solucions eficaces. Ja va passar quan les Juntes de Beneficència es van apropiari del recurs hospital existent, sense crear alternatives.

Pel que fa a l'assistència i la docència mèdiques, la Molt Il·lustre Administració es mostrà dialogant amb el Cos Facultatiu i amb les autoritats acadèmiques per tal d'adoptar tots els progressos científics en benefici dels malalts.

La construcció del modèlic Manicomi de la Santa Creu, fins amb la totalitat de despeses a càrrec de l'Hospital, es va haver de diferir fins que l'Estat va donar-hi l'autorització, ja que l'atenció dels dementos corresponia a l'administració pública.

L'oferta dels marmessors de Pau Gil va representar per a la MIA la gran oportunitat de construir el seu nou hospital, paralitzat per la manca de recursos. Però al mateix temps, va significar que la ciutat no disposés de més llits perquè les seves rendes no els podien sostenir.